

TARMO PIKNER, KATRIN KARU,
KAI PATA, KADRI KASEMETS

**RURAAALSETE
KOGUKONDADE
SÄILENÕTKUS JA
KULTUURITEENUSED**

VALGE PABER / WHITE PAPER

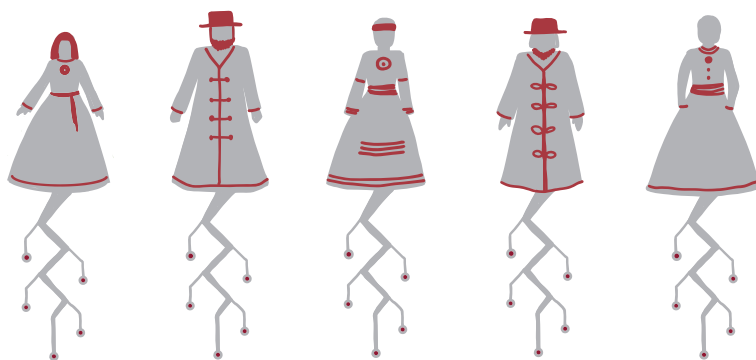
Tallinna Ülikool

2024

RURAALSETE KOGUKONDADE SÄILENÕTKUS JA KULTUURITEENUSED

KOOSTAJAD:

TARMO PIKNER, KATRIN KARU, KAI PATA, KADRI KASEMETS

Tallinna Ülikool

Detsember 2024

ISBN 978-9949-29-772-6 (pdf)

VALGE PABER / WHITE PAPER

Valge paber (ing k *White paper*) formaadis raport keskendub kultuuritegevuste ja -teenuste rollile säilenõtkuse loomisel maapiirkondades. Dokumendis käsitletakse, kuidas kultuuriteenustega seotud avalik ruum ja kogukonnapraktikad aitavad toime tulla ühiskondlike muutustega ja aktiivselt kujundada arenguid.

Temaatiline Valge paber tugineb teadusuuringu¹ tulemustele, ja avab sotsiaalse säilenõtkuse omadusi, mis mõjutavad muutustega toimetuleku viise ruraalsetes kogukondades. Lähtudes uuringu tulemustest esitatakse soovitusi kultuuripoliitikate ja kogukondlike algatuste edendamiseks ning maapiirkondade ruumiliseks planeerimiseks toetades sotsiaalset ja kultuurilist säilenõtkust.

¹ KUM-TA45

“Säilenõtkus kultuuriteenuste ja kogukondlike praktikate kaudu”

(01.01.2024–31.12.2024), rahastatud Kultuuriministeeriumi Eesti kultuuri teadus- ja arendusprogrammist.

Täname Valge paberi koostamisse panustamise eest ka üliõpilasi: Dairi Õun, Eva-Kristina Vatsfeldt, Kristiina Ranne, Keidy Kadak.

Kujundus: Piret Räni.

SISSEJUHATUS

Eestis on maal palju aktiivseid ja hästi toimivaid kogukondi, kuid riigipoolsed reformid on viimaste aastate jooksul sulgenud kultuuri- ja haridusasutusi mitmetes piirkondades suurendades seeläbi ebavõrdust kultuuriteenustele ligipääsetavuses, kultuuriloomes ning laiemalt kogukondade sotsiaalses säilenõtkuses. Kahaneva asustusega maapiirkondadele on väljakutseks demograafilised muutused, teenuste kahanemine, riigist sõltuvuse vähendamine ning sotsiaalne ja majanduslik haavatavus. Neoliberaalne poliitika on muutmas riigi rolli teenuste pakkujast kohaliku tasandi võimestajaks, mis suurendab kogukondade sotsiaalsete suhete olulisust, et oma jõududega hoida toimimas inimestele vajalikke kooskõlmiskohti ja kultuuritegevust. Need väljakutsed mõjutavad kogukondade suutlikkust hakkama saada, kohaneda ja muutuda, et kestlikult hoida ja kujundada oma identiteeti ja tulevikku muutuvates oludes.

Säilenõtkust on määratletud kui kogukonna tasandi sotsiaalset protsessi, mis võimaldab süsteemidel ja kogukondadel reageerida ning kohaneda sotsiaalsete, majanduslike ja keskkondlike muutustega². See on pidev protsess, mitte lihtsalt kriisist taastumine endisele olukorrale, sest luuakse kestlikke muutusi³. Maapiirkondade puhul on oluline mõista, et säilenõtkus ei tähenda ainult ressursside taastamist, vaid ka ruumiliste kogemuste ja ettekujutuste arendamist, mis toetavad kogukonna identiteedi järjepidevat taasloomet⁴. Maapiirkondade säilenõtkus kujuneb muuhulgas läbi sotsiaalsete praktikate ja kohatunnetuse, mida kultuuritegevusega seotud avalik ruum saab toetada.

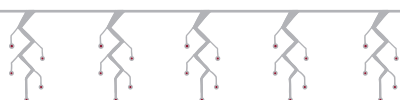
Uuringu tulemused näitavad, et ligipääs kultuurile ja sotsiaalsed suhted on kogukondades põimitud ja mängivad olulist rolli selles, kuidas kogukond muutustega kohaneb. Säilenõtku maakogukonna aluseks on tugevalt paigaga seotud tegevusruum ja kogukonna liikmetega seotud kuuluvustunne, väärtused ja neist kantud ühised tegevused. Maapiirkondade inimeste ja kultuuriteenuste pakkujate (raamatukogud, kultuurimajad, muuseumid, külaseltsid) jaoks on väga oluline ühiste jõududega ja külainimesi kaasates säilitada ja kasvatada kogukonna elujõudu ja -kvaliteeti.

Raamatukogud, kultuurimajad ja külaseltsid moodustavad kahanevates maapiirkondades koostoitava kultuuri ökosüsteemi. Kui riigi tasand ja kohalik omavalitsus keskenduvad eelkõige esmavajalike kultuuriteenuste osutamisele, siis kogukonnad omalt poolt

2 Maclean, K., M. Cuthill ja H. Ross. (2014). 'Six Attributes of Social Resilience'. *Journal of Environmental Planning and Management* 57, 1: 144–56.

3 Keck, M., ja P. Sakdapolrak (2013). 'What Is Social Resilience? Lessons Learned and Ways Forward'. *Erdkunde* 67, 1: 5–19.

4 Lundgren, A. S. ja B. Nilsson (2023). "For the Good of the Village": Volunteer Initiatives and Rural Resilience'. *Journal of Rural Studies* 102: 103104.

pakuvad inimestele lisaks hoolitsust ja hoolt, mis toetab maapiirkondade hajaasustuses elavate inimeste võimekuse kasvu ja kollektiivse heaolu tunnet kogukonnana⁵.

Kohalike institutsioonide pakutavad kultuuriteenused ja inimeste omaalgatuslikud kultuurivõimalused võimestavad kogukondlikke sotsiaalseid suhteid enam siis, kui lisaks institutsionaalse korralduse tasandile toimib hea inimestevaheline mitteformaalne koostöö. Vastastikune arvestamine erinevate osapoolte vahel ja mitmetasandiline koostöö on kogukondadele olulised, sest ühiselt luuakse tugev võrgustik ankurpaikadest, milles iga inimene saab turvaliselt oma kuuluvustunnet kogukonna inimeste, tegevusruumi ja kultuuriga tugevdada. Kogukonna liikmetele avatud kultuuri ankurpaikade vaheline seotus ja koostöö, milles formaalsed teenused ja mitteformaalsed tegevused on paindlikult kogukonna vajaduste tagamiseks põimitud, annab kogukonnale suurema kohanemisvõime ja säilenõtkuse, sest nad ei sõltu üheainsa organisatsiooni teenustest või toetustest⁶.

Mitmed probleemid maapiirkondades on tekkinud seetõttu, et kultuuriteenustega seotud avaliku ruumi ja kogukondlike suhete rolli muutustega kohanemise protsessis pole Eestis piisavalt teadvustatud kultuuri- ja regionaalpoliitikate kujundamisel riigi ja kohaliku omavalitsuse tasanditel. Käesolev raport püüab anda mõningaid soovitusi tulevikku suunatud poliitikate väljatöötamiseks, et neid probleeme vähendada.

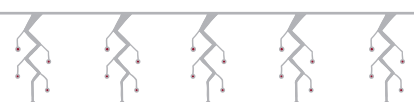
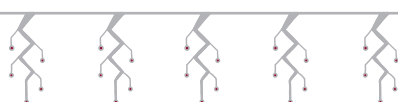
Maclean ja tema kolleegid⁷ on juhtinud tähelepanu mitmetele kogukonna omadustele, mida kogukonnad kasutavad hoobadena, et muutustega kohanduda, aktiivselt kohaneda ja luua oma kogukonna toimimises püsivaid uuendusi (vt Joonis 1, 2). Need olulised omadused kogukondades on näiteks viisid, kuidas kogukondades teadmised ja oskused ringlevad ning toimub vastastikune õppimine; taristute ja võrgustike olemasolu ja neile avatud juurdepääs kogukonnas; inimeste ja koha seosed, nt. kogukonna ja paiga kuuluvus, identiteedi olemasolu ja kogukonnatunne; majanduslike võimaluste mitmekülgsus ja otsustusprotsessides mitmetasandiline pühendumus. Oma uuringus käsitlesime lisaks ka olulisi aspekte nagu koostöö ja teotahe kogukonnas ning kogukonna liikmete omavaheline usaldus ja hool.

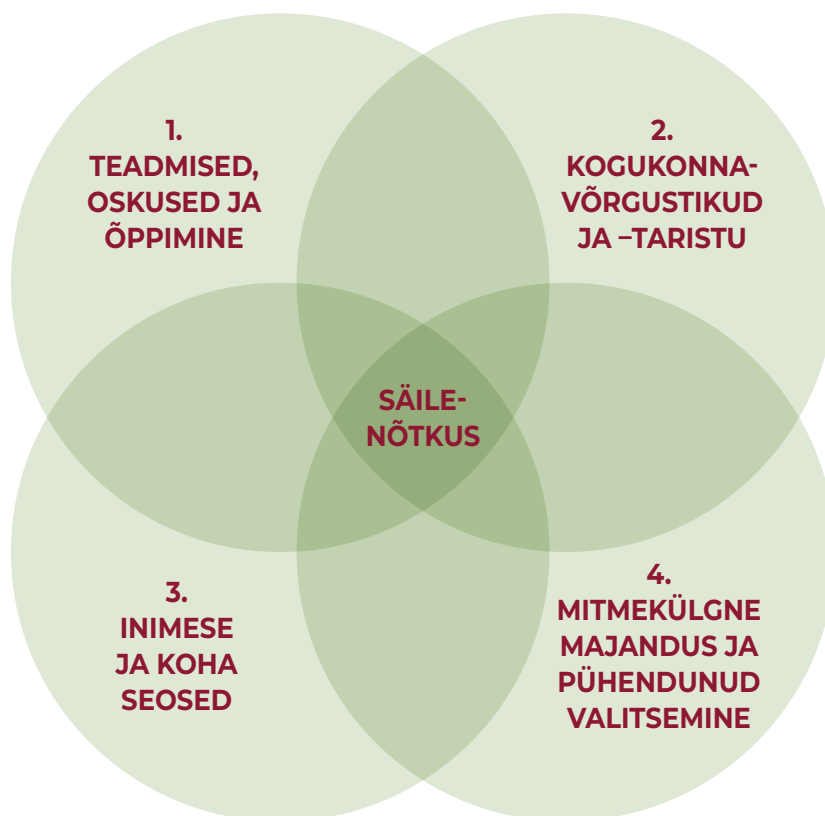
Järgnevalt kirjeldame nende omaduste kaudu protsesse ja seoseid, mille kaudu kujunevad erinevad sotsiaalse ja kultuurilise säilenõtkuse olekud – passiivsem kohandumine, aktiivne kohanemine ja kogukonda muutev transformeerumine. Temaatilised argumentid ja näited põhinevad Kagu-Eesti kolmes maakonnas (Põlvamaa, Valgamaa, Võrumaa) läbiviidud individuaalsetel intervjuudel, mida kogusime 39 raamatukogutöötajalt, kultuuri- ja rahvamaja juhilt ning külaseltside eesvedajalt ning kolmest kogukonnast kogutud rühmaintervjuudena.

5 Narusson (2023). Ebakindluse tolereerimine. Sotsiaaltöö 27.02.23, <https://www.tai.ee/et/sotsiaaltöö/ebakindluse-tolereerimine>. Russell, C. ja J. McKnight (2022). *The Connected Community: Discovering the Health, Wealth, and Power of Neighborhoods*. Oakland, CA: Berrett-Koehler Publishers.

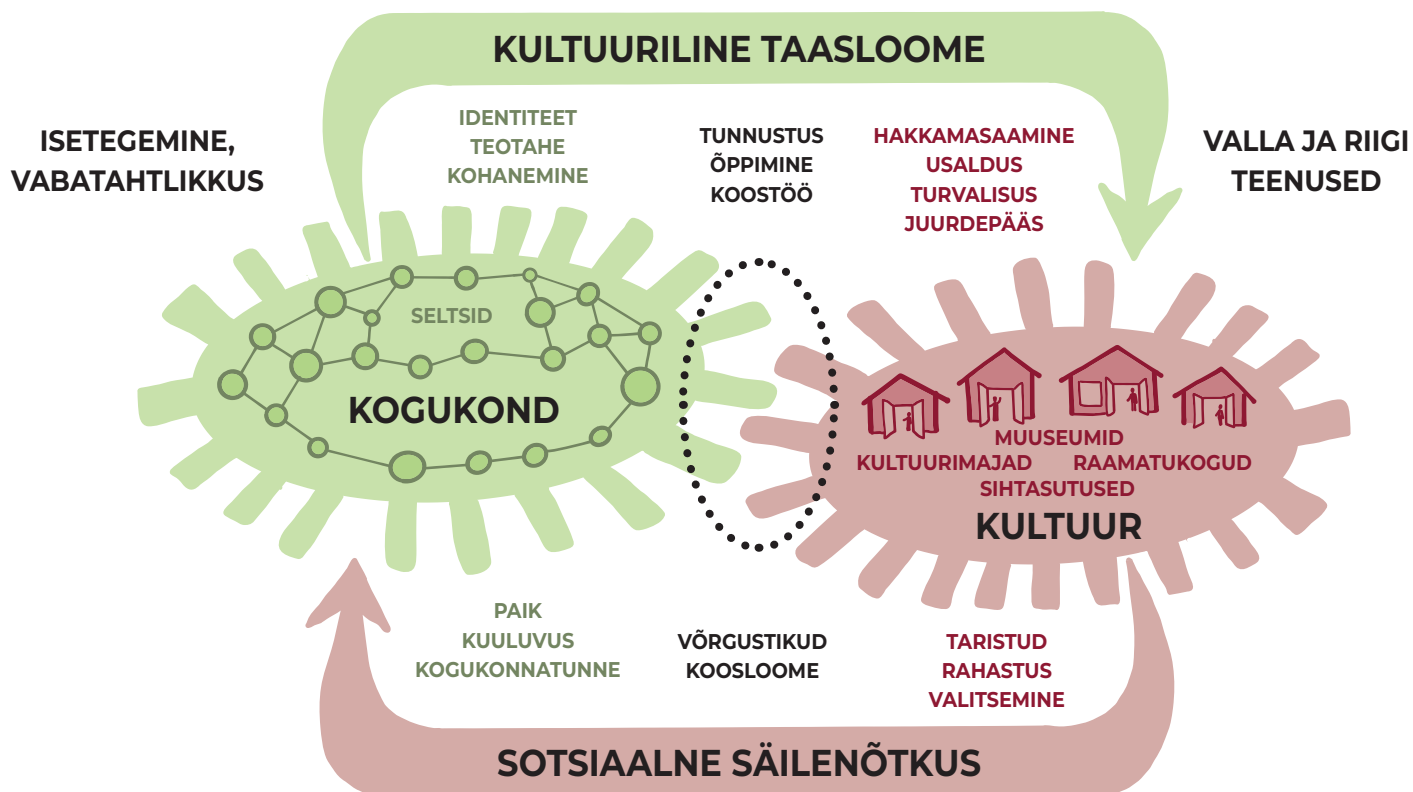
6 McAreevey, R. (2022). 'Finding Rural Community Resilience: Understanding the Role of Anchor Institutions'. *Journal of Rural Studies* 96: 227–36.

7 Maclean, K., M. Cuthill ja H. Ross. (2014). 'Six Attributes of Social Resilience'. *Journal of Environmental Planning and Management* 57, 1: 144–56.

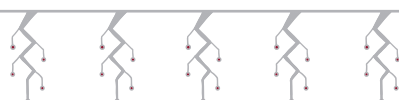
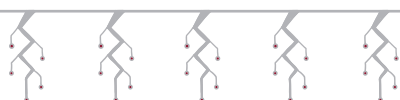

Joonis 1. Sotsiaalse säilenõtkuse omadused (koostatud Maclean jt 2014 põhjal)

Joonis 2. Kultuuriökosüsteemi ja säilenõtkuse olekuid mõjutavad osapooled ja tegurid (koostanud Pata, K. 2024)

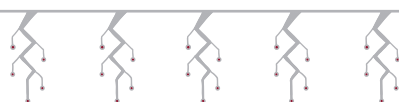
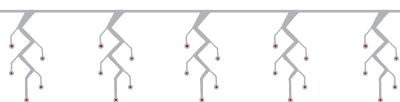

1.

TEADMISED, OSKUSED JA ÕPPIMINE

Sotsiaalne säilenõtkus maapiirkondades kasvab teadmiste ja oskuste, uute suhtumiste ja hoiakute õppimise kaudu, seda nii inimeste kui ka organisatsioonide vahel. Üksteiselt juhuslikult või teadlikumalt õppides, või koos õppimist erinevates vormides teadlikult korraldades saavad inimesed ja erinevad kultuuriteenuste ja hoole pakkujad muutustega kohaneda. Passiivselt kohanduvates kogukondades võib kogukonnaintegreeritust ja paigatunne nõrgeneda, sest neis kaovad ära kooskäimise kohad raamatukogudes, koolides, kultuurimajades. Mujalt käivatel õppimise eestvedajatel pole piisavaid kokkupuuteid kogukonna liikmetega ja formaalselt pakutud õppimise vormid (nt loeng, videoloeng) ei kaasa inimesi aktiivselt kuulnud mõtestama. Vanemad kogukonnaliikmed tihtilugu ei teadvusta piisavalt õppimise vajadust või esineb vastuseis muutustega aktiivselt kohaneda. Surve kogukonnale olla säilenõtku tingimustes, kus mitmed kultuuritegevused (nt mitteformaalsed õppimisvõimalused raamatukogudes, kultuurimajas) pole enam kättesaadavad igapäevases avalikus ruumis (nt on vaid ajutiselt avatud või virtuaalselt juurdepääsetavad) võib panna tugeva identiteedi ja kuuluvusvajadusega kogukonna liikmeid otsima külaseltsides õppimise kaudu väljapääse, looma või kasutusele võtma uusi õppimise vorme (sh virtuaalses vormis kogemuste jagamine, seenioride jututoad, muusikapesad). Õppimist võimaldava muutuse loomine kogukonnale uues formaadis (nt rahvaõpistu formaat, külateatri formaat, muusikapesa, temaatiliste häkatonide korraldamine) eristab säilenõtkemaid kogukondi. Siiski vajavad sellised transformatiivsed muutused järjepidevaks kestmiseks algatajate ja projektikirjutajate pidevat hoolt ja võivad õppimisvajaduse loomise olulisust tunnustava kindla toeta hääbuda.

Üks olulisemaid säilenõtkuse aspekte on õppimisvõimaluste loomisel võimekus kohanduda kohalike vajadustega, arvestades kogukondade eripärade ja maa- ning linnainimeste erinevate rutiinidega. Oluline on kogukondades üksteiselt õppimise võimaluste loomine seadmata vanuselisi piire (nt noored koolis ja noortekeskustes, huvikoolis, seeniorid eakate ülikoolis, keskealsed koolitustel). Kogukonna pärandist tulenevad õppimisvõimalused on samuti takistatud, sest esineb vähe kokkupuuteid põlvkondade vahel, kus pärand antakse noorematele üle (head näited on nt pärimuslaagrid). Samuti valdavalt puuduvad praktikad ja viisid digiteeritud pärandist ja kogemustest õppida, et kultuuri ringlus suudaks kogukonna identiteeti toetada. Otseselt pole sellist õppimist

eestvedavaid organisatsioone ning takistused on ka eakamate ja keskealiste digioskustes ja teadlikkuses digikultuuripärandiga kogukonna tuleviku loomise eesmärgil toimetada.

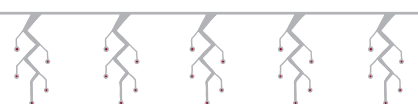
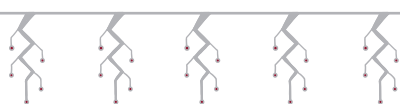
Teenuste pakkumine kogukonnale toimib sillana kogukondade ja institutsioonide vahel, kuid see nõuab järjepidevalt toimivat ankurasutuste võrgustikku. Kui ankurasutuste omavahelised koostöövõrgustikud on tugevad, toimub nende vahel õppimine ja seeläbi muutuvad ka kogukonnad tugevamaks. Siiski näeme uuringu põhjal, et kohtumiste kujul toimunud õppimisvõrgustikud näiteks seltside vahel, enam ressursinappusel ei toimi ja virtuaalsed õpisündmused või koostööalgatused (nt raamatukogude vahel, kesksete kultuurimajade ja kogukonna eestvedajate vahel) ei taga piisavat kogemuste jagamist ja usalduse kujunemist, et üksteiselt õppida. Tehes kogukonna jaoks palju vabatahtlikult, ilma antud rolli ja ressursita võib viia läbipõlemiseni, nt harukultuurimajades sündmuste korraldamisel. Säilenõtkus ei ole isetekkeline ja vabatahtlikkus ei tohiks asendada struktuuri rolli.

Kogukondades on oluline roll vabatahtlikkusel ja mitteformaalsel õppimisel, mis kujundavad igapäevast elu ja aitavad edasi anda praktilisi oskusi ning traditsioonilisi teadmisi. Näiteks on kogukondades täheldatud, kuidas oskuste jagamine ja ühised tegevused aitavad mitte ainult edendada individuaalseid oskusi, vaid tugevdavad ka kogukonna sidusust (nt kogukondade talgupäevad). Rahvamajades ja raamatukogudes tegeldakse nii uudsete õpiringidega, näiteks keeled, eneseabi, aiandus jms, kui ka traditsiooniliste kultuuriharrastusega – kohtumised kirjanikega, koorilaul, tants, näitemäng, käsitööringid. Probleemina ilmneb, et rahvakultuuriga seotud mitteformaalseid õpitegevusi viivad läbi inimesed mujalt, kes tulevad vaid tundi andma. Samuti on keskselt kultuuri juhtivatel inimestel vähene kohaliku kultuuri tundmine, nad ei tee kogukondi ja kultuuri arvestavaid otsuseid. Keskselt juhitud kultuurisündmustel ja õppimisvõimaluste loomisel on kohalikel vabatahtlike aitajate roll, mis pole neid rahuldav ega majanduslikult jätkusuutlik, et hoida pikaajaliselt panustamas ettevalmistamisse, läbiviimisse ja korraldamisse.

Uuringust selgus, et raamatukogude roll on laienenud ja hõlmab nüüd sotsiaaltööd, kultuurisündmusi, turismi edendamist, koduloo säilitamist ning kohaliku kogukonna toetamist koostöös külaseltsidega. Samuti oodatakse raamatukogudelt praktilist tuge, näiteks projektikirjutamise oskuste edendamist. See viitab, et teadmisi ja oskusi vajatakse juurde ning kogukondades on olulised inimesed, kes õppimisvõimalusi loovad.

“Väga palju tahetakse igasuguseid töötubasid, loenguid ja üritusi, rohkem kui vanasti” (Raamatukoguhoidja, C)

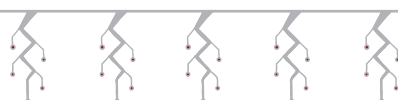
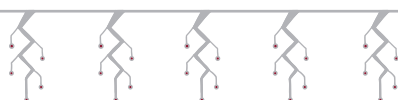
Üks näide praktiliste oskuste õppimise olulisusest pärineb kogukonnast, kus “eluoskused tulevad teiste kogukonnaliikmete käest” ja kogukonda “õpitakse sisse” ühiselt läbi viidavate tegevuste kaudu (kogukond C). Need protsessid on tihedalt seotud kultuuri- ja identiteeditunnetuse tugevdamisega, pakkudes seeläbi kogukonna liikmetele nii praktilist tuge kui ka kuuluvustunnet. Kogukonnad kujunevadki ka huvi ja õppimise tegevuste

põhiselt. Samas võivad erinevad põlvkondlikud huvid, näiteks noorte ja vanemaealiste vajadused, muuta koostöö keerukamaks. Uuringust ilmneb, et gümnaasiumi aeg on kogukonda lõimimisel oluline, siis luuakse tugevaid sidemeid tegevuste kaudu. Sõpruskonnad tekivad ühiste laagrite, noorsootegevuste kaudu, mis toimuvad koolis või noorte keskustes. Samas koondub õppimine keskustesse ja noored lähevad õppima mujale, mistõttu jääb side kogukonnaga ning panus tegevustesse nõrgemaks.

Mitteformaalne õppimine on kogukonna igapäevaelu loomulik osa, kuid selle vähene teadlikkus ehk nähtamatus seab väljakutseid. Paremini teadvustades ja kasutades seda potentsiaali saab kogukondi veelgi enam võimestada ning toetada nende jätkusuutlikkust ja sotsiaalset sidusust.

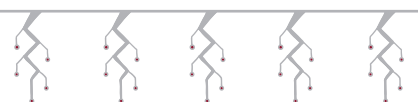
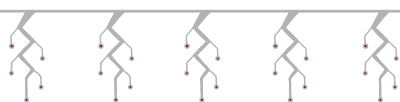
2.

KOGUKONNAVÕRGUSTIKUD JA –TARISTU

Kogukondlikud suhted on justkui sotsiaalne siduskude maapiirkondades, mille kaudu luuakse ühiseid eesmärke ja kujundatakse väärtusi ning organiseeritakse tegevusi. Uuringu käigus tuli esile, et kogukonnavõrgustike tekkimiseks ja taasloomiseks on väga olulised kokkusaamise ja suhtluse kohad, mis toimivad koos kogukonnataristuga (nt raamatukogu, kultuurimaja, kool, külaseltsi kogunemiskoht, aga ka kirik/kalmistu, mõisa-hoone, külapood). Taristute roll säilenõtkuse oleku kujunemises võib aidata kaasa kogukonnas muutuste loomisele või siis hoopis soodustada passiivset kohandumist. Ühe näite põhjal ilmnes, et nn küla teenusmajja või kultuurimajja kõigi teenuste (sh. raamatukogu) koondamisel muutus intervjuueeritavate jaoks endise informaalse ja avatud suhtluspaiga kuvand ja nad ei seostanud end enam selle kooskäimiskohaga ning toimus passiivne kohandumine külastamisest loobumise kaudu. Protsessid kogukonna taristute juhtimises, nt kultuurimajade muutmine harukultuurimajadeks olles enamuse ajast majapere-naiste hoole all ja ilma kohapealse kultuurijuhita, muutis samuti kultuurimaja aktiivset kasutust kogukonna poolt. Selle käigus tekkis asjatuid takistusi küla ühiste sündmuste koostöisel korraldamisel (nt vajadus rentida küla tegevuseks oma küla kultuurimaja). Vanade külaruumi identiteeti kandvate hoonete kadumine (nt erastamise teel) võib kogukondi panna ka ühiselt looma uusi püsivaid kooskäimise paiku ja panustama läbi projektide nende ülesehitamisse. Samas võib see vähendada sisulistele kogukondlikele tegevustele rahastusvõimaluste otsimist, kui kogu tegevusfookuse keskmes on taristu renoveerimine.

Kohalikud eestvedajad mängivad olulist rolli, sidudes põlvkondi ja leides uuenduslikke viise kogukonna vajadustega kohanemiseks. Rõhutati kogukonna eestvedaja olulisust. Intervjuudes tulid esile järgmised kestliku kogukonna aspektid: a) koht, kuhu kuuluda ja tagasi tulla, seotus ümbruskonna inimestega; b) pärandi, sh. kohaga seotud pärandi hoidmine ja põlvkondade seotus selle üleandmisel ja jutustamisel; c) usalduse loomine inimeste ja institutsioonide vahel ning aktiivne kaasalöömine.

Ühesõnaga, no ütleme niimoodi et, me oleme täna nagu MTÜ-ga selles punktis, et me oleme täitsa õitsele nagu puhkemas. Ehk siis me oleme lõpuks jõudnud sinna punkti, et inimesed usaldavad, päriselt tulevad. (Külavanem, B)

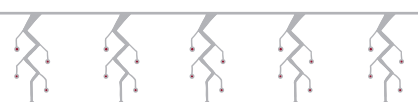
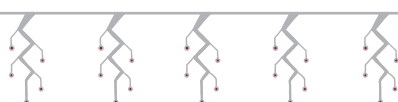

Raamatukogude ja kultuurimajade poolt organiseeritud üritused ja väljasõidud toimivad kogukonna jaoks suhtluskanalina. Eestvedajatel tekib oma kogemuse ja elanikega suhtluse põhjal tunnetus sellest, mis kohalikele korda läheb ja inimesed osalema toob. Intervjuude käigus tuli esile, et territoriaalses piirkonnas (nt vald või küla) võib olla mitu erinevat kogukonda ja sageli on eristavaks ka kihelkondlik kuuluvuse tunne. Olenevalt piirkonnast ilmneb teatav killustumine ning gruppide omavaheline konkurents kultuuriteenuste organiseerimises. Osaliselt põhjustab seda olukorda viimase administratiivreformi käigus tekkinud suuremad omavalitsused, mille erinevate kantidega seotud kuuluvused ja hool taasloob ühe omavalitsuse sees mitmed piirkondlikke kogukondi. Kultuuriürituste pakkumisel püüavad kogukonnad üksteisest eristuda ning samas teha ka koostööd kui vajalik. Näiteks võib toimival ökokogukonnal olla mõnevõrra teistsugune arusaam vajalikest kultuuriüritustest kui kohalikul kultuurimajal. Kogukondade esitlemise ideoloogiline külg ja kaasamisvõime ilmneb projektipõhistes toimetamismehhanismides, mis sunnivad oma vajalikkust pidevalt tõestama. Mitteformaalsed kultuuritegevuste algatused, mis ei saa institutsionaalset tuge ja tunnustust, ei pruugi maapiirkondades olla pikemas perspektiivis jätkusuutlikud.

Kogukonnataristu toetab ühtekuuluvustunde kujunemist ja ning on tugi kogukonna vajadustele ja tegevustele. Kultuuri- ja seltsimajade ümbruse korrashoid toob ühistegevuse käigus inimesi kokku ning seeläbi luuakse ühiselt jagatud vastutust ja hoolt kodukandi tuleviku osas. Läbiviidud intervjuude käigus tuli esile kultuuriteenustega seotud kogukonnataristu multifunktsionaalsuse kujunemine (nt raamatukogu ja külaseltsi kooskõimise koha ühendamine), mis on osaliselt peale surutud kahanemise tingimustes, eriti tingituna elektri ja küttekulude kallinemisest. Tihti on selline koostegevus vaja ka lepinguliselt fikseerida, nt kelle hool on elekter ja küte ja kuidas seda ühiselt tagatakse. Ühes vaadeldavas alevikeskus oli suures hoones koos kultuurimaja, raamatukogu ja perearstikeskus. Ühistranspordi ühendused ja teenuste kättesaadavus on olulised, sest paljudel inimestel puudub juurdepääs isiklikule autole. Kultuuriteenustega seotud kogukonnataristu toimimise juures püütakse arvestada inimeste igapäevaste liikumiste ja ühistranspordi ühendustega maapiirkonnas, sest (eakad) inimesed soovivad ühele käigule-reisile planeerida mitmeid tegevusi. See transpordist sõltuv ajakasutus seab aga piirangud õppimises ja suhtlemises osalemiseks.

... maainimese liikumist, sa pead kogu aeg oma asjadest nagu arvestama, on ju. Et kui ma näiteks vahetaks päeva ära, mul käiks kohe vähem inimesi, sest ega see eakas inimene ekstra ei tule ainult raamatukokku. Justkui tal on näiteks kaksteist kilomeetrit tulla ja tal enda transporti ei ole, siis ta lihtsalt ei pääse siia. Et inimesed maal on väga sihuke organiseerijad, kuidas ja millal kuhu liikuda. (Raamatukoguhoidja, C)

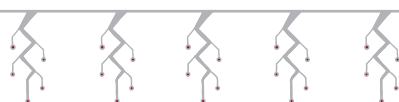
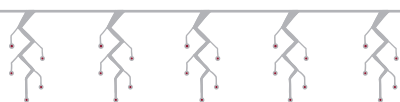
Kultuuritegevusega seotud kogukonnataristu juures tulid esile vastuolulised omandiprotsessid, mis tekitasid ebakindlust. Kahanemise ja taristu erastamise käigus on tekkinud mitmes analüüsitud piirkonnas olukord, kus raamatukogu on pidanud liikuma järjest

väiksema (korter) pinnale või külaseltsi nõudma kultuurimaja erastamisotsuse ümber-vaatamist vallavalitsuse poolt. Üks raamatukogutöötaja ja külaseltsi eestvedaja pidi mitmendat talveperioodi toime tulema minimaalse küttega ruumides, millest viimase kümne aasta jooksul on lahkunud algkool ja ka lasteaed. Sellised lahendused ei saa olla jätkusuutlikud pikemas perspektiivis. Eestis on mõned näited, kus kogukonna algatuse tulemusel on üle võetud näiteks raamatukogu käigus hoidmine. Samas sellised lahendused ei puugi olla jõukohased ja sobivad igas maapiirkonnas.

Kogukonnataristu organiseerimise juures tuleb esile püüd paindlikkusele, mida mõjutavad eelnevad mitteformaalsed tavapraktikad, tehnoloogilised arengud ja ka paindlikum ajakasutus igapäevastes toimetustes. Näiteks raamatukoguhoidjalt tihti eeldatakse raamatute paindlikku kätte toimetamist laiemas piirkonnas. Vaatamata hiljaaegu paigaldatud tagastuskastidele mõnes maaraamatukogus toovad osad õpilased endiselt raamatud lähedal elava raamatukoguhoidja koju, sest nii ollakse harjunud. Selline mitteformaalne suhtlus ja praktika iseloomustab laiemalt kultuuriteenustega seotud kogukonnataristu toimimist maal. Inimliku kontakti, hoole ja usalduse loomise vajalikkus vabatahtlikult teenuste pakkumise juures on kogukonnaliikmete jaoks oluline ja seonduv võimalusega luua kogukonnaliikmete vahelisi mitteformaalseid sidemeid ning aitab neil muutustega hakkama saada.

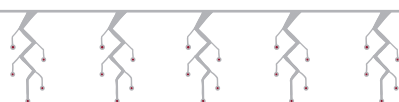
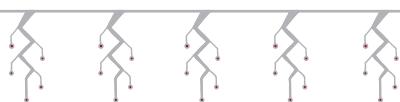
3.

INIMESE JA KOHA SEOS

Inimeste elustiil on sageli seotud mitme koha või kandiga, ja seejuures kujunevad mitmekihilised ruumilised identiteedid. Maapiirkondades loovad kultuuritegevused ja sellega seotud kohad olulise kihistuse kultuurilises jätkuvuses ja põlvkondlikes sidemetes. Noorte inimeste (tagasi)tulek tuli sageli jutuks arutades kogukonna kestmist ja vajalikke kultuuritegevusi kahanevates maapiirkondades. Raamatukoguhoidjad ja kultuurikorraldajad, kes olid tulnud piirkonda mujalt Eestist, pidid võitma kohalike usalduse. Seega kultuuriteenused ja kogukondlikud tegevused on üks oluline viis integreerimaks inimesi kohalikku ellu.

Muutustega seotud passiivset kohanemist ja isegi vastupanu iseloomustab kogukondade soov jääda endiste pärimuslike tegevuste või traditsiooniliste sündmuste vormide juurde, seades need kultuuritegevustes esile. Piirkondliku koduloo esitamine ja sellega seotud kultuuriürituste korraldamine tuli selgelt esile raamatukogude ja kultuurimajade tegevuses. Näiteks kandiga seotud kirjaniku sünniaasta tähistamine läbi sündmuste seeria, kohalike kirjanike riulid raamatukogus jms. Esile võib tuua ka uuenduslikku kohanemist pärandkultuuri sündmuste tähistamisega uues võtmes, mille eestvedamisse kaasatakse noori (nt vastlatrall, rahvateater uuemast folkloorist, vms). Täheldada võis ka vastuolusid, kuidas pakkuda kultuurisündmusi viisil, et kultuurimaja toetaks üksiti vana hoidmist ja ka muutuse esilekutsumist (nt traditsiooniline kultuurisündmus versus kõrgkultuuri tutvustav üritus, või kitsamat sihtrühma kokku toov tegevus nagu line-tants). Kohalikud kultuurikorraldajad töid esile rahvapidude olulisuse koos elava muusikaga, kuhu tullakse kaugemalt kohale pikema aja jooksul. Külapidusid peeti kooskäimiseks oluliseks, et noored üldse saaks tutvuda. Kultuurimajad üritavad balansseerida rahvakultuuri ja valivamale publikule suunatud kultuuriürituste vahel. Sageli seavad rahalised võimalused omad piirid, et tuua kultuurimajja mõni teatrietendus või ansambel esinema.

Ebakindlust tekitab kogukondades perekondliku pärandi säilitamine. Raamatukogudesse viiakse vanu perealbumeid ja kandi ajaloolisi fotosid. Aga raamatukoguhoidja sageli ei tea, mida selle materjaliga peale hakata ja kuidas ta saab seda kogus hoida. Seltsid vajavad täiendavaid teadmisi ja oskusi, et koguda ja süstematiseerida ajaloolist ja seltsi tegevust kajastavat pärandit ja ajalugu. Mitmeid vanu fotosid hoonetest ja maastikest on küll riputatud raamatukogu ruumide seintele. Lisaks kasutavad seltsid võimalusel oma

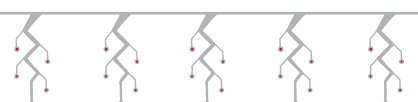
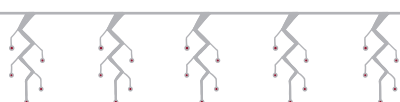
väljapanekuteks avalikku ruumi, nt rongi- ja bussipeatusi. Edaspidi tuleks enam tähelepanu pöörata kultuurpärandi väärimdamisele ja digiteeritud pärandkultuuri taasesitamise võimalustele, mille jaoks on vajalik teatav institutsionaalne tugi kohalikul tasandil.

Lähedusel ja ligipääsetavusel on kahtlemata oluline roll kohapõhiste kultuuriteenuste tarbimisele ja kogukonna taasloomisele maapiirkondades. Suur osa eakatest inimestest ei kasuta isiklikku sõiduautot. Samas ei pruugi maapiirkondade kultuuriteenuste tarbijad otseselt olla seotud selle kandiga vaid käiakse hoopis kaugemasse külaraamatukogusse, sest seal väärtkirjandus kättesaadav. Suvel annavad paljude külaraamatukogude kasutajate ridadesse oma panuse suvitajad, kelle eelistusi raamatukoguhoidjad samuti tundma on õppinud.

Intervjuudest jäi kõlama mõte, et maal saavad inimesed kriisidega paremini hakkama kui linnas, sest maal säilinud otse kontakt looduse ja vajalike oskustega. Seda hakkamasaamise oskust peeti oluliseks õpetada ka kogukonna liikmetele. Toodi ka näiteid sellest, kuidas kultuurimajadest, raamatukogudest, seltsidest on hakatud looma kerksuskeskusi juhuks, kui peaks kaduma elekter ja vesi ja juurdepääs eluks vajalikele teenustele pikemaks ajaks. Samas märkimisväärne osa maapiirkonna ja väikealevite elanikest elab korrusmajades ja sealsed elanikud võivad elektrikatkestuste korras olla sama haavatavad kui linnaelanikud.

Osa analüüsitud maapiirkonna raamatukoguhoidjatest ja kultuurikorraldajatest on asutuses töötanud kakskümmend aastat või enam. Seega need inimesed on olulise pärandi kandjad. Uhus oma kodukoha üle ja kuuluvustunne kannustab inimesi vabast tahtest panustama kogukonna heaolusse. Kultuuriteenustega seotud kogukonnataristul on selles oluline roll, mille jätkuvuse jaoks on vabatahtlikkusele kõrval vaja ka institutsionaalset tuge.

Lihtsalt ta on minu koht ja sellepärast, ega muidu võõras kohas ma muidu seda võibolla ei teeks. Aga lihtsalt kuna ta on minu koht ja siis sa lihtsalt teed selle nimel. (Raamatukoguhoidja, A)

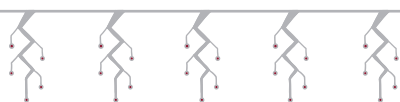
4.

MITMEKÜLGNE MAJANDUS JA PÜHENDUNUD VALITSEMINE

Majanduse olemust saaksime käsitleda laiemalt seoses kogukondadega. Mõiste ´majandus´ (*economy*) tuleb ladina keelesest sõnast (*oikonomia*) tuues kokku maja/kodu (*oikos*) ja juhtimise/korraldamise (*nemein*). Seega kätkeb majandus kui protsess muuhulgas seoseid kultuuripõhiste kohtadega ja piirkondades toimetavate kogukondadega.

Maapiirkondade majandus Eestis on põllumajanduspõhise töö kahanemisest liikunud üha enam teenusmajanduse suunas. Kultuuriteenustega seostub loomemajandus, mis maapiirkondades sageli toimib tihedas sümbioosis eripärase miljöö ja eluviisidega luues lisaväärtust kohalikule ressursile ja laiemalt kultuuripärandile. Näiteks on kultuurimajad kaasatud pillilaagrite ja erinevaid oskusi edasikandvate töötubade läbiviimisesse. Mõned kogukonnaalgatused on loonud ühiskasutusega köögid, mida liikmed saavad kasutada uuenduslike toodete arendamiseks ja suursündmuste ettevalmistamiseks. Siinkohal püütakse just väärindada kohalikke põllu- ja metsasaadusi. Kohalike inimesi teadmisi ja lugusid kaasatakse ka giidiprogrammide väljatöötamisse ja loodusturismi algatustesse. Kultuuriteenustega seotud kogukonnataristul (nt raamatukogudes) tuleb samuti kohaneda uute suundumustega. Üheks selliseks on kaugtöö jaoks sobivate ruumide loomine, mis võimaldavad inimestel paindlikult maakohas toimetada. Mitmekülgne majandus vähendab sõltuvust ühest valdkonnast või ettevõttest ning seeläbi suurendab muutustega kohanemise võimet.

Pühendunud valitsemisena võiks mõista kaasavat otsustusprotsessi, mis eelkõige lähtub kohaliku kogukonna ja heaolu huvidest. Uuringu käigus tuli esile, et mõnigi kord ülalt-alla institutsiooniline vaade ei arvesta kohapõhise kontekstiga, mis samas just peaks tugevdama kohalikku võimekust muutustega toime tulla. Siinkohal tuleb esile liidetud omavalitsuste kontekst, kus piirkonna (linnalistes) keskustes tehtud otsused ei taju piisavalt maaraamatukogude ja –kultuurimajade rolli kogukondades ning kiputakse taga ajama arvulist efektiivsust teenuste osutamisel. Seega tuleks kultuuriteenuste rolli maapiirkondades vaadelda maapiirkonna kogukondade kultuurilise jätkusuutlikkuse perspektiivis.

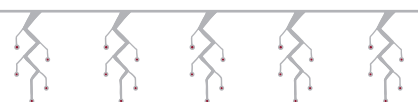
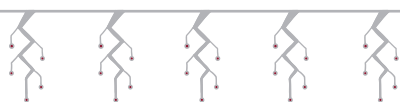

Noh, kas ta nüüd allasurumine on, aga kuidagi selline maik on sellel asjal juures, et seal maal ei oskagi midagi teha, meie nüüd siit linnast ütleme, mida te peate tegema vot selline tunne tekib vahest. Noh, kuigi meie /.../ inimesed ju tahavadki oma asja teha, omi üritusi korraldada ja ja et meid ja meie ei pretendeeri suurele publiku arvule. (Kultuurimaja perenaine, C)

Kultuuriteenustega seotud juhtimise reformid maapiirkondades tulid intervjuudes esile kohalike raamatukogude ja kultuurimajade liitmisenä vallaüleseks võrgustikuks. Mõnedes piirkondades oli see protsess jõudnud kaugemale kui teistes. Mitmed raamatukoguhoidjad olid ettevaatlikud selle reformi osas, sest kardeti otsuste ja ressursside nihkumist eemale keskusesse. Võimalikku töökoormuse lisandumist toodi esile, sest juba praegu töötatakse osajaga mitmes raamatukogus ning lisaks sisutööle tuleb tegeleda ka ruumide kütmise ja koristamisega. Samas mõne piirkonna kultuurikorraldaja tõi esile reformi positiivse külje, sest omavalitsus on jätnud vabad käed tegevuste planeerimiseks ja võtnud enda kanda suurema osa eelarve koostamisest. Eelkõige tekitab maapiirkonna kultuuritöötajates meelehärmi ebakindlus tuleviku ees ja mittekaasamine suuremate otsuste tegemisse. Paljud töötajatest on lähedal pensionieale ning seetõttu uue töökoha leidmine maakohas võib osutuda keeruliseks.

Ootused maapiirkondade kultuuriteenustele on muutumises (nt eakate IT-alane nõustamine, populaarsete kultuuriürituste korraldamine), aga puudub institutsionaalne toetus nende ootuste täitmiseks. Vabatahtlikkuse alusel ja projektipõhised algatused ei ole sageli jätkusuutlikud. Koostööd kohaliku omavalitsusega nähakse väga olulisena ning soovitakse pakkuda omapoolset kompetentsi kultuuriteenuste ja kogukondlike algatuste kavandamisel. Kultuuriteenuste ja sellega seotud kogukondlikutaristu kavandamisel maapiirkondades tuleb kasuks institutsiooni kaasav ja koordineeriv visioon, mis võimaldab inimestel läbi koostöö tajuda tulevikuperspektiivi ning võtta jagatud vastutus kohaliku tasandi arengu eest⁸.

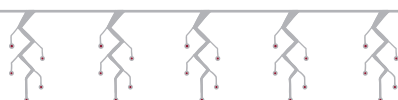
⁸ Van Assche, K., J. Birchall ja M. Gruezmacher (2022). 'Arctic and Northern Community Governance: The Need for Local Planning and Design as Resilience Strategy'. *Land Use Policy* 117: 106062. Markantoni, M. jt (2018) (ibid.)

KOKKUVÕTE

- Kuigi **mitteformaalne õppimine** on sageli igapäevaelu loomulik osa, võiks selle võimalusi rohkem teadvustada ja kasutada, et toetada **kogukondade teadlikkuse** tõstmist oma **tugevustest** ja **ressurssidest**.
- Vabatahtlikkus mängib samuti olulist rolli kogukonna säilenõtkuse protsessis. **Vabatahtlik tegevus**, mis on osa mitteformaalsest õpikogemusest, toetab igapäevaelu ja elujõulisuse tagamist maapiirkondades. Samuti pakub see võimalusi inimeste **kaasamiseks** ja **osalemiseks** kogukonna arengus.
- Maapiirkondade ja kogukondade sotsiaalne säilenõtkus on tihedalt seotud laiemate kultuurisfääride ja -ruumidega, kuna kogukonna võimekust ja tugevust ei saa käsitleda ainult sisemiselt, vaid tuleb arvestada ka laiemat ühiskondlikku ja kultuurilist konteksti, kus kogukond tegutseb. **Avaliku jagatud ruumi** olemasolu mängib seejuures olulist rolli, sest pakub kohtumispaika, kus kohalikud elanikud saavad **jagada kogemusi**, **arendada ideid** ja tugevamalt **siduda** oma **identiteedi** ning **kultuuri** kogukonnaga. See on oluline, et tagada **kogukonna vastupidavus** ja **võimalus reageerida muutustele**.
- Ankurkohtade võrgustiku loomine, kus erinevad kohalikud institutsioonid, organisatsioonid ja teenused omavahel seotud, aitab vähendada sõltuvust üksikutest teenustest, pakkudes piirkonna elanikule paremaid võimalusi teenustele ligipääsuks ja toimetulekuks. See võimaldab kogukondadel **muuta oma tegevusi** ja **süsteeme** vastavalt uutele vajadustele ja muutustele.
- **Liikumisvõimalused** ja **ligipääsetavus** aitavad tugevdada maapiirkondade kogukondi, võimaldades inimestel olla osalised, jagada oma teadmisi ja ressursse ning aidata kaasa kogukonna tugevdamisele.
- **Kogukondade säilenõtkuse olekuid** saab analüütiliselt eristada kaasaminemise ja aktiivse eestvedamise kaudu järgnevalt: passiivsem muutusega kohandamine; aktiivne kohenemine uut luues; ja süsteemsem muutuste institutsionaalne loomine maapiirkondades. See on keeruline protsess ja kõik kogukonnad ei ole võrdselt võimelised muudatusi aktiivselt juhtima. Kogukonna säilenõtkuse olekut saab monitoorida ja toetada läbi õppimise, juurdepääsetavate taristute, koostöö, identiteedi ja kuuluvuse, usalduse, hoole võimestamise, majandusliku aktiivsuse ning avaliku ruumi, mis süsteemselt koos toimides loovad säilenõtkust piirkonnas.

SOOVITUSED

Õppimise kultuuripärandi ringluse **võimestamine**

- Võimestada kultuuriökosüsteemi erinevaid osapooli erinevate õppimisvormide rakendamisel teadlikuks kogukonna kohanemiseks ja muutmiseks, iga kogukond vajab õppimise eestvedajaid, kes suudavad sidusalt eri vanuserühmade vahel mitteformaalset õppimist süsteemselt toetada.
- Luua toetatult kogukondliku kultuuripärandi (sh lähiajaloo) jäädvustamise protsessid, mis säilitaks pärandi (nt digiteerimine, hoiustamise süsteem) ja samas toetaks digiteeritud pärandi ringlust ja kasutust kogukonnas uuenduste loomisel, nt digipärandiga seotud õppimisvormide koosloome erinevates vanuserühmades.

Teenuste ja kogukonna elujõulisuse tagamine

- Maapiirkondade kultuuriteenuste mõtestamine läbi kogukondliku hoole ja identiteedi, mis oluliselt panustab kultuuri elujõulisusesse Eestis ja laiemalt.
- Tunnustada ja toetada teenuste pakkumist maapiirkondades, kuna need sümboliseerivad kogukonna elujõulisust ja loovad tugeva identiteedi
- Luua ja hoida sotsialiseerumiskohti, näiteks raamatukogusid, kultuurikeskusi ja muid kolmandaid ruume, mis edendavad kogukonna heaolu, vaimset tervist ja kodanikuvastutust

Koos-kujundamine ja vabatahtliku töö väärtustamine

- Kaasata kohalikud elanikud otsustusprotsessidesse, et võimaldada neil tuleviku eest vastutuse võtmist ja luua koos kohapõhised lahendused.
- Märgata ja tunnustada vabatahtliku töö panust kogukondade arengusse, sealhulgas nii mitteametlikku kui ka projektipõhist vabatahtlikku tegevust.

